УДК 378.013.42

DOI: 10.12958/2227-2844-2019-1(324)-2-30-43

Максимовська Наталія Олександрівна,

доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки
Харківської державної академії культури, м. Харків, Україна.

maksimovskayas8@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-3028-5727>

ЕВОЛЮЦІЯ СТУДЕНТСЬКОГО ДОЗВІЛЛЯ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Динамічні умови розвитку сучасного інформаційного суспільства, коли глобалізація та інформатизація неоднозначно впливають на соціалізацію особистості, студентство, його соціальна життєдіяльність привертають особливу увагу, оскільки саме студентська молодь йде в авангарді світу знань. Здобуваючи професію у освітньому середовищі закладу вищої освіти (далі ЗВО), ця соціальна група має реалізовувати себе не тільки у навчанні, але й у позанавчальній діяльності та дозвіллі. Саме дозвіллева діяльність демонструє аксіологічні орієнтири студентської спільноти, дозволяє виявляти невимушену соціальну активність та творчість. В дозвіллі віддзеркалюються дійсні прагнення особистості, відбувається вільний вибір діяльності, отже, необхідно розглянути тенденції соціально-виховного значення студентського дозвілля в Україні в історичній ретроспективі, що дозволить з'ясувати сучасні можливості та перспективи розвитку соціально-виховного спрямування дозвілля студентів.

Виникнення перших вищих навчальних закладів на теренах нашої країни, місію студентства, студентське життя в перших вищих навчальних закладах України досліджували А. Алексюк, В. Баранівський, В. Благий, Р. Голик, В. Горський, А. Денисенко, О. Іваненко, Л. Посохова, О. Рубаха, С. Серяков, С. Сірополко, Д. Сосновська та ін. Суспільну місію закладів вищої освіти, соціальних завдань студентів, розвиток дозвіллевих потреб та їх реалізацію аналізували Д. Багалій, В. Благой, В. Бузескул, Р. Голик, О. Іваненко, В. Каразін, О. Кін, Н. Сумцова та ін. Тенденції студентського дозвілля у XX ст. аналізуються у працях сучасних українських істориків, які пов'язані з дослідженням повсякденного життя (О. Бадер, О. Лаврут, Н. Хоменко) та соціального розвитку радянського студентства (І. Кон, В. Лисовський та ін.). Однак, узагальнений аналіз провідних тенденцій становлення та розвитку дозвілля студентської молоді як окремого історико-педагогічного та соціально-виховного явища залишився поза увагою вчених.

Метою статті є аналіз еволюції дозвіллевої діяльності студентів в Україні в історико-педагогічному контексті, означення соціально-виховного спрямування дозвілля цієї соціальної групи. Методикою

дослідження є виявлення та аналіз історичних фактів для встановлення необхідних фактичних даних щодо дозвілєвих практик студентів в історичній ретроспективі, їх співставлення, узагальнення, порівняння для виокремлення провідних тенденцій соціально-виховного спрямування дозвілєвих практик цієї підгрупи молоді, синтез історико-педагогічного знання, що дозволяє прогнозувати розвиток встановлених наукових позицій, враховуючи перспективи суспільних трансформацій.

Становлення системи вищої освіти в Україні почалося пізніше, ніж у Європі, відображало спроби оновлення та вдосконалення соціуму через освіту, що віддзеркалювало зміни в процесі здобуття державності. Відтак, провідні завдання освітянських інституцій, механізми формування статусу студентської молоді позначалися на її дозвілєвих потребах, зумовлювали позанавчальну діяльність. На відміну від європейських університетів, функціонування вищих навчальних закладів в Україні мало певні особливості (виникнення зумовлене різними чинниками і стимулювалося, зокрема, діяльністю братських шкіл, відмінностями православних (Острозька, Києво-Могилянська академії) та католицьких (Львівський університет) установ, що відрізняло і спосіб організації життєдіяльності студентів, його регламентацію. Загалом виникнення перших ЗВО на територіях України відбувалося у зв'язку з національно-культурним відродженням та стало його безпосереднім проявом. Соціальний образ студентів, окрім богословської, доповнювався національно-культурною та просвітницькою складовими.

У XVI ст. в несприятливих на перший погляд для цього умовах перебування територій країни під владою різних держав виник перший вищий навчальний заклад (Острозька академія – 1576 р.). Одним з провідних досягнень Острозької Академії вважається видання літературної продукції, яка була результатом діяльності острозького літературного гуртка (Новий Завіт (1580 р.), Острозька Біблія (1581 р.)). Учені (А. Алексюк, А. Атаманенко) поділяють думку, що зі створенням Острозької академії, формуванням науково-освітнього центру, насамперед у зв'язку з підготовкою до видання Біблії, заснуванням в Острозі літературно-наукового гуртка, почалося відродження української культури наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. (Алексюк, 1998, с. 22). На думку А. Атаманенко, в цьому закладі сформувалося своєрідне товариство, об'єднання літераторів і вчених, науковців і освітян, вчителів і учнів. Вважають, що у перекладацькій діяльності в Острозі брали участь поряд з викладачами і студенти, а згодом ця традиція була перейнята і братськими школами (Атаманенко, 2002).

Науково-дослідна робота в Академії відбиває потреби тодішніх інтелектуалів: «літературно-перекладацька, науково-дослідницька і видавнича діяльність цього творчого гурту талановитих людей просто не могла існувати осторонь від Острозької академії. Результати праці цього гуртка і друкарні безпосередньо впливали на її навчально-виховний процес» (Алексюк, 1998, с. 30). Отже, спудеї не тільки здійснювали діяльність,

корисну інтелектуалові тих часів, але й брали участь у розбудові певної позанавчальної спільноти. Діяльність гуртка спрямовувалася не тільки на вдосконалення процесу навчання, але мала й культуротворче значення, чим впливала на виконання студентами відповідального соціального завдання – збереження та розбудову мови та національної культури.

Якщо Острозька академія була унікальним явищем для тогочасної історії української освіти, то не викликає сумніву, що плідна діяльність братств стала основою подальшого її розвитку. Києво-Могилянська академія, утворившись завдяки об'єднанню Київської братської та Лаврської шкіл, змогла не тільки зберегти національні культурні і освітні традиції, але й примножити їх. Це були традиції й позанавчальної діяльності (гурток учених, видавництво в академії, бібліотека), впровадження деяких основ самоврядування (студенти мали право суду над професорами і студентами, дозвіл на створення власних корпорацій). Виявленням власної дозвілєвої творчості, що пов'язана з українською мовою, був мистецький вид дозвілля студентів: «З другої половини XVII ст. в Академії все частіше різдвяними та великодніми святами, у весняні рекреаційні дні та в інших випадках ставили її учні драми і комедії, де шкільна поезія найбільше наближалася до життя українського народу та де певне місце посідала й жива українська мова» (Сірополко, 2001, с. 153). Відтак, підкреслюється зв'язок з традиційною народною культурою, що є типовим для української інтелігенції.

У дозвілєвій діяльності студентів виявлялися традиції народної культури: «Розвагою вихованців Академії восени і взимку були театральні та вертепні вистави. Вертеп залишився улюбленою народною розвагою» (Сірополко, 2001, с. 148). Ці дозвілєві потреби реалізовувалися не тільки для самих себе: «Театр поступово виходить на широкий культурний простір, пов'язаний зі світським міським середовищем і побутом. Спудеї Академії були першими авторами і виконавцями вертепних драм» (Рубаха, 2000, с. 144).

Дозвілєві потреби студентів стали основою відповідних традицій поза межами академії: «Весною і влітку для всіх вихованців Академії влаштовувалися гулянки (рекреації) на Жулявці, Глубочиці, біля Кирилівського монастиря та в Борщагівці, причому деякі рекреації, звичайно остання в академічному році, відбувалися в присутності митрополита і визначних гостей» (Сірополко, 2001, с. 134). Отже, позанавчальна життєдіяльність спудеїв регулювалася залученням до корисного проведення вільного часу, що задовольняло й дозвілєві потреби інтелектуалів.

З моменту заснування Львівського університету (1661 р.) його діяльність здійснювалася під патронатом єзуїтського ордену, що вплинуло на повсякдення студентів і дозвілєву діяльність. Можна зауважити, що життєдіяльність студентів відбувалася в доволі закритому просторі, в умовах жорсткої релігійної регламентації. Основою позанавчального життя ставали релігійні церемонії та свята, як продовження традицій єзуїтських шкіл. Як і в аналізованих вище

зкладах вищої освіти, в університеті виокремилися подібні види позанавчальної діяльності, які регулювали дозвілліве потреби. Наприклад, «під час важливих свят (Найсвятішої Діви Марії) всі бажаючі могли демонструвати набуті поетичні і риторичні вміння, пропонуючи підготовлені ними промови, вірші та емблеми» (Серяков, 2012, с. 130). Передбачений для таких заходів день вивільняли від навчальних занять (Різдво, Великдень, Зелені Свята).

До таких інтелектуальних розваг згодом додався і вже традиційний для студентів напрям – мистецький. Не зважаючи на те, що «суто побожним мав бути також зміст вистав, які публічно презентувалися студентським шкільним театром», часто «місцем влаштування публічних актів українських єзуїтських інтелектуальних спільнот могли бути міська ринкова площа, внутрішнє приміщення храму, майдан біля нього, класна аудиторія, двір осередку ордену або його актові зала» (Серяков, 2012, с. 129-134), що дозволяло студентам здійснювати дозвілліву діяльність у відносно відкритому просторі.

Розвиток системи вищої освіти поступово відбувався на територіях України, які перебували в складі Російської Імперії, що вплинуло на розбудову закладів вищої освіти, процес навчання та студентську життєдіяльність. Під час означеного періоду (XIV-XVIII ст.) закріплюються практики дозвіллівої діяльності студентства, що пов'язано з Київським колегіумом (академією), який успішно поширював свій досвід і традиції, котрі стосувалися не тільки навчання студентів, але й організації їх відпочинку (Посохова, 2008). Наприклад, про розвиток інтелектуального напрямку дозвілля свідчить те, що згідно з даними документації архіву Харківського колегіуму (заснованого в 1726 р.), читання газет стало звичайним заняттям учителів та учнів у вільний час, що не було характерним для духовних шкіл Російської імперії того часу, оскільки ці заклади не виписували газет (Посохова, 2008, с. 176). Як і в європейських університетах, у середовищі спудеїв переважало святкове й інтелектуальне дозвілля «Академічні свята» – колегіумські акти, філософські та богословські диспути – відомі з перших десятиліть існування православних колегіумів (Посохова, 2009, с. 184-185). Формувалися студентські дозвілліві традиції, зокрема «спільні прогулянки студентів та викладачів стали у XVIII ст. звичайним видом відпочинку» (Посохова, 2008, с. 175) і складовою повсякденного життя.

Традиційності набула практика рекреацій, за якими закріпилася назва «травневі рекреації», де студенти створювали своєрідні обряди, розважалися рухливими іграми, грою на музичних інструментах, хоровим співом. Л. Посохова зазначає, що «всі колегіуми розташовувалися в самих центрах своїх міст, тому хода студентів через усе місто на рекреацію, на природу, ставала помітним явищем, новим для місцевого культурного середовища провінційних міст» (Посохова, 2008, с. 174). Дозвілля спудеїв поступово виявлялося як у їх власній

активності, так і у створенні умов у закладі освіти для регулювання повсякденного життя.

Наступний період позначився активним розвитком вищої освіти в порівнянні з попередніми роками (XIX – поч XX ст.). Інтенсифікувався цей процес із заснуванням на українських територіях університетів у Харкові (1805), Києві (1834), Одесі (1865). Загалом виявилися провідні тенденції, що характеризують становлення системи вищої освіти в цей період, їх вплив на соціальний розвиток студентства, зокрема через дозвілєву діяльність у позанавчальний час. У Харківському університеті (1805 р.) розвиток студентської спільноти, як і в інших закладах вищої освіти цього періоду, зумовлювався не тільки інтелектуальними, але й професійними потребами, які впливали на позанавчальну діяльність. Згідно з архівними даними, розвиток університетського середовища безпосередньо пов'язаний з різноманітними освітніми потребами студентів. Не зважаючи на незначну чисельність студентів у перші роки його існування, вже з 1813 р. існували спроби утворення наукової спільноти. До 1859 р. до структури університету входили, окрім провідних навчальних підструктур та лабораторій, ще й музичні, фехтувальні класи, студентська бібліотека, гімнастична школа, типографія. Серед форм дозвілля популярними ставали університетські музичні вечори, де студенти демонстрували власні вміння, на які запрошувалися поважні гості, зокрема після одного такого заходу В. Каразін записав: «Не один раз схвало вальними оплесками відгукувалася зала піклувальника, всі, зокрема й шанований гість, залишилися задоволені проведенням часом» (Каразін, 1910). Так відбувалася презентація інтелектуалів на високому для того часу рівні через мистецтво, що посилювало значення мистецьких традицій студентського позанавчального життя.

Дозвілєві традиції студентства розвивалися відповідно до соціально-культурних умов соціальної життєдіяльності. Наприклад, згідно зі свідченням Д. Багалія, на початку XIX ст. студенти Харківського університету влаштовували аматорські спектаклі у власному приміщенні, куди запрошувалася і стороння публіка (Багалій, 1906). У 50-60 рр. XIX ст. набула загального поширення студентська самодіяльність. Родинні вистави влаштовували насамперед представники демократичної інтелігенції і прогресивного дворянства. Організаторами-режисерами таких вистав часто були студенти, «за сумісництвом» домашні вчителі та гувернери. Існують документальні свідчення про влаштування в міському театрі з благодійною метою студентських спектаклів, у яких усі ролі, навіть жіночі, виконували студенти-юнаки, а п'єсу супроводжував студентський оркестр (Багалій, 1906). Отже, дозвілля через виявлення благодійності та розвиток соціальних якостей студентів сприяє становленню соціальної самосвідомості, таким чином посилюючи соціальну суб'єктність і поглиблюючи соціально-виховний аспект дозвілєвої діяльності студентської молоді.

Водночас у Київському університеті набували поширення власні дозвілєві традиції, ініційовані студентами. Улітку 1885 р. «гурт української молоді зорганізував екскурсію до Галичини під проводом В. Антоновича, щоб зазнайомитись ближче з побутом, національно-культурним розвитком і політичним життям Галичини» (Сірополко, 2001, с. 251). У 1895 р. виник у Києві видавничий гурток серед студентів і гімназійної молоді, що з 1900 р. дістав назву «Вік», у 1897 р. склався аналогічний гурток у Харкові на чолі з Гнатом Хоткевичем. Їхнє виникнення відповідало потребам студентів, відбивало зв'язок між студентськими спільнотами різних закладів вищої освіти. Видання для народу поширювали в Україні переважно студенти (Сірополко, 2001, с. 381).

Спроби встановлення «бажаного» спілкування між студентами зі сторони керівників ЗВО відобразилися в «Тимчасових правилах організації студентських установ» (1901 р.), що надавали можливостей керівництву вищих навчальних закладів міністерства народної освіти дозволяти, на прохання студентів, відкриття студентських гуртків для науково-літературних занять, гуртків для занять мистецтвами, ремеслами та різного роду фізичними вправами. Серед іншого для обговорення та для вибору студентів для участі в комісіях цих установ, а також для вибору курсових старост дозволялися студентські збори з дотриманням чітко визначених правил (Бузескул, 1905).

На прикладі Львівського університету цього періоду можна відстежити динаміку громадянської активності студентства, що вже традиційно була складовою задоволення позанавчальних потреб у суспільній активності. Так, у середині XIX ст. «Львівський університет сприймали як один із центрів формування галицької бюрократії та інтелектуальних еліт» (Голик, 2013, с. 78). Так його трактував, Бенедикт Грегорович, для якого навчання було передумовою успішної службової кар'єри студентські роки та львівське університетське життя початку-середини XIX ст. Львова в уяві мемуариста залишаються часом подорожей та забав: карнавальних балів, редутів, масок, відвідування кав'ярень, літературних та музичних вечорів, гри в лото та зимових розваг (катання на «слизгавках» – ковзанах) (Голик, 2013).

Удосконалювалася дозвілєва діяльність у відкритій сфері дозвілля. Студенти не залишалися осторонь підвищення рівня культури народу, в чому виявляється зв'язок між загальною розбудовою сфери дозвілля та студентською активністю в цьому напрямі, виявляли власну соціальну позицію. Наприклад, в процесі будівництва українського Народного будинку в Чернівцях небайдужі студенти під час канікул збирали кошти на його зведення. Свідомі студенти та професори брали участь у просвітництві у вільний від навчального процесу час. Так, згідно зі свідченням І. Гуменної, «у 1908 р. при товаристві «Академічна громада» утворюється «Просвітній кружок», кількісний склад якого щоразу зростав і вже в 1909 р. становив 63 члени. Його керівники читали лекції у хатах-читальнях, розповсюджували літературу, а також організували

курси, на яких навчалася молодь із 24 повітів Львівщини. Не залишалася поза увагою й сільська молодь Львівського повіту. Просвітницька робота проводилася у селах і містах, безпосередньо через відновлення бібліотек та читалень, які були важливим чинником у піднесенні культурного рівня народу» (Гуменна, с. 53).

Таким чином, суперечливе становлення соціальної групи студентства, умови регулювання життєдіяльності у ЗВО спричинили те, що мистецька діяльність, студентське самоврядування та громадська робота студентської молоді стали тими видами активності, які здійснювалися і позанавчальній діяльності і сприяли розбудові виховних сфер ЗВО для організації змістовного й активного дозвілля студентів. Дозвілля студентської молоді віддзеркалювало загальну соціально-культурну ситуацію на різних територіях нашої країни, соціально-виховне спрямування дозвілля діяльності виявлялося у «створенні соціального обличчя» студентів за допомогою спроб регулювання в межах ЗВО, поступового розгалуження напрямів діяльності у вільний час, надання можливостей самоврядного керування студентами власних дій у вільний час у відкритому соціумі.

Місія ЗВО в радянській Україні змінилася: відбулося формування прошарку радянської інтелігенції, яка має слугувати потребам держави. Змінився соціальний склад студентів, що зумовлено оголошенням владою доступом до вищої освіти представників різних прошарків відповідно до принципу соціальної справедливості (здібності до інтелектуальної діяльності подекуди відходять на другий план). Уже з перших років установлення радянської влади в Україні спостерігалася суперечливість соціального становлення цієї соціальної групи. Наприклад, О. Лаврут зазначає, що «дозвілля студентів 20-х рр. XX ст. через тяжке матеріальне становище було досить одноманітним. Поширеним явищем студентського життя стало вживання алкоголю, переважно чоловіками. Непривабливі вчинки студентів обговорювалися на колективних зібраннях із наданням таких характеристик: «хуліган, розтратник, невитриманий», «пов'язаний з класово чужим елементом» тощо» (Лаврут, 2004, с. 12-13). Це не могли не помічати керівники закладів вищої освіти. З метою регулювання вільного часу студентства «між театрами та окружними бюро ЦБПС укладалися угоди щодо відвідування студентами спектаклів. Проте одноманітність репертуару не сприяла заохоченню студентів до мистецтва» (Лаврут, 2004, с. 13).

У цей час соціально позитивне дозвілля студентів стимулювалося підвищенням їх громадської активності: «Важливою ланкою виступала громадська діяльність, яка мала такі складові: масова політико-освітня робота, науково-академічна і професійна пропаганда, організація студентської преси та фізичне виховання студентства. Вони реалізовувалися шляхом організації гуртків, вечірок, політико-агітаційних та літературних судів, професійних вечорів» (Лаврут, 2004, с. 14-15). Ступінь участі соціально активних студентів у позанавчальній діяльності характеризує те, що «яскравим відображенням студентського життя стала вузівська

періодична преса. Основними її формами були друковані, писані, живі журнали й газети. Студенти кожного вузу мали своє періодичне видання: в Києві – «Кніговець» (видання інституту народного господарства), «Червоний медик» (медичного інституту), Харкові – «Червоний технолог» (технологічного інституту) та ін.» (Лаврут, 2004, с. 16).

У подальші періоди існування радянської держави поглиблювалося протиріччя між тим, яких можливостей надає сфера дозвілля за умови врахування духовних та соціальних потреб суб'єктів соціуму та ціннісними обмеженнями дозвіллевої діяльності. Н. Хоменко зважає на те, що студентство, як і інші категорії громадян опинилося під значним ідеологічним тиском, але мало особливості проведення вільного часу. Так, «у 1950-1960-х рр. у ЗВО функціонувала розгалужена мережа офіційного відпочинку (художня самодіяльність, спортивні секції, бібліотеки та ін.), яка одночасно була своєрідним елементом системи державного контролю за життям студентства» (Хоменко, 2008, с. 16-18). Саме тому популярним серед молоді був неофіційний відпочинок: кіно, театр, танці, читання різноманітної літератури, пляж та ін.

Належність майже всіх студентів до однієї організації – ленінського комсомолу – відбивалася на тому, що «традиційні студентські свята мали ідеологічний підтекст і були однією з форм комуністичного виховання, проте в таких заходах основна маса студентства брала участь залюбки, адже в їх процесі відбувалося активне спілкування, весело проводився час» (Хоменко, 2008, с. 17). У 1950-1960-х рр. в УРСР існувала розвинена інфраструктура, яка якісно забезпечувала протягом року дозвілля студентів. На творчу і аматорську діяльність чинився постійний вплив, здійснювався контроль з боку держави, яка таким чином вирішувала власні ідеологічні, політичні та моральні проблеми (Хоменко, 2011, с. 192). У репертуарі музичних гуртків, хорів та студій художнього слова обов'язково фігурували твори партійно-ідеологічного спрямування («Ленін завжди живий», «Партія наш керманич» тощо) (Хоменко, 2011, с. 191).

Як і в закладах вищої освіти інших країн, для регулювання вільного часу студентів розвивалася дозвіллова сфера як у ЗВО та гуртожитках (спортивні зали, приміщення для гуртків, театрів, концертів, віталень та ін.), так і поза ними (палаци студентів). Це сприяло урізноманітненню дозвіллевої діяльності та соціально позитивному спрямуванню активності студентів у вільний час, але перебувало під впливом провідних ідеологічних настанов.

Оскільки студентське дозвілля – невід'ємна складова соціального виховання цієї групи в той час, то воно базувалося на соціоцентричних цінностях і мало чітко визначену структуру і зміст, що, звісно, не могло збігатися з потребами й прагненнями такої кількості різноманітних творчих особистостей. Тому особливо віталися соціально схвалювані способи студентського дозвілля (будівельні загони, комсомольські зібрання тощо), які мали як виробничо-матеріальну, так й ідеологічну користь. В результаті від таких «ненав'язливих» форм дозвілля багато

студентів набувало корисних навичок, соціальних преференцій, та отримувало задоволення (Хоменко, 2011, с. 191).

Наприклад, основним чинником виникнення студентських будівельних загонів були не стільки загальнодержавні економічні причини (освоєння цілинних земель, брак трудових ресурсів) чи адміністративно-наказові рішення партійних і комсомольських органів, як те, що на етапі зародження руху будівельних загонів вирішальну роль відіграв патріотичний сплеск серед студентської молоді. Ці трудові десанти ставали школою життя для багатьох представників студентства. У червні 1956 р. перший студентський будівельний загін в Україні був сформований зі студентів Харківського університету. Це була актуальна на той час форма соціалізації молоді, по суті, інноваційна, що ґрунтувалася на пріоритеті суспільних інтересів над особистісними. Сутність цієї інновації полягала в самодіяльній реалізації свідомої громадянської позиції тодішнього покоління молоді, зокрема студентів (Астахова, 2010).

У подальшому студентське дозвілля стає здебільшого показовим для оцінювання процесу соціального розвитку цієї групи молоді. Наприклад, дослідження Ю. Вишневського та Л. Рубіної підтвердило, що студентство залишається однією з найрозвинутіших соціокультурних груп, яка за структурою дозвіллевих інтересів наближається до способу життя соціально-професійних загонів інтелігенції (Вишневський, Рубіна, 2002, с. 68).

Зі змінами в соціально-культурному просторі України, що пов'язані з крахом радянської ідеології, становленням незалежності, з'явилися складнощі соціальної самоідентифікації різних соціальних суб'єктів. Наприклад, про особливості єдиного соціального портрету студентства кінця ХХ ст. свідчать дослідження (К. Астахова, С. Савченко), які підтверджують дуальність негативних та позитивних ознак цієї соціальної групи: одночасно цій віковій категорії притаманні інтелектуальність і бездуховність, альтруїзм та егоїзм, цілеспрямованість і розбещеність, гуманізм та агресивність, підприємливість і апатичність, прагнення до знань та матеріального статку (Астахова, 2010, с. 190).

Отже, розвиток дозвіллевої діяльності студентської молоді відбувався на тлі розбудови сфери дозвілля України, історично зумовлений загальною еволюцією української спільноти. У період XVI-XVIII ст. перші заклади вищої освіти втілювали ідею культурно-національного відродження та здійснювали просвітницьку місію через підготовку релігійних діячів та інтелектуалів, створювався соціальний образ студентства, який об'єднував ролі богослова, інтелектуала та громадянина, виокремлювалися передусім наукова та мистецька виховні сфери, здійснювалися певні види дозвіллевої діяльності у відкритій сфері дозвілля (рекреації, аматорські театральні вистави); у XIX – на поч. ХХ ст. суперечливе становлення соціальної групи студентства, умови регулювання життєдіяльності у ЗВО стали підґрунтям для того, що мистецька діяльність, студентське самоврядування та громадська робота студентської молоді стали тими видами активності, які сприяли

розбудові виховних сфер для організації змістовного й активного дозвілля студентів; місія закладів вищої освіти в радянській країні змінилася: відбувається формування прошарку радянської інтелігенції, яка мала слугувати потребам держави, дозвіллі потреби формувалися відповідно до суспільних вимог підготовки радянської інтелігенції, ідеологічного підґрунтя здобуття вищої освіти, що не завжди збігалися з власними інтересами студентів. Водночас, інтенсивно розбудовується інфраструктура студентського дозвілля (стадіони, клуби, палаци), здійснюється регламентована соціально-корисна діяльність поза межами ЗВО у позанавчальний час. Відтак, ціннісна розбалансованість разом з докорінними змінами державності на зламі тисячоліть зумовлюють нові завдання, пов'язані з євроінтеграційними процесами та специфікою інформаційного суспільства. Це свідчить про необхідність регулювання процесу соціального розвитку студентської молоді, зокрема дозвіллівими засобами. Таким чином, перспективою подальших досліджень є вивчення соціально-виховної специфіки дозвілля на зламі ХХ-ХХІ століть, в інформаційну добу.

Список використаної літератури

- 1. Алексюк А. М.** Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія. Київ: Либідь, 1998. 560 с. **2. Атаманенко А., Отаманенко В.** Духовна спадщина Острозької Академії. Етнічна історія народів Європи. Київ: УНІСЕРВ, 2002. Т. 11. С. 100–104. **3. Багалеї Д. И., Сумцов Н.Ф., Бузескул В.П.** Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905). Харьков: Тип. Адольфа Дарре, 1906. XIV, 329 с. **4. Баранівський В. Ф.** Гуманістичні засади внутрішнього життя Києво-Могилянської академії. *Наук. зап. Нац. ун-ту «Києво-Могилян. акад.»*. Київ, 2000. Том 18: Ювілейний випуск, присвячений 385-річчю КМА. С. 49–50. **5. Благий В. Б.** Студентство Львівського університету в 1900–1914 роках: історико-соціологічний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України»; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2003. 20 с. **6. Бузескул В. П.** История Харьковского университета при действии устава 1884 г. (с 1884 до 1905 г.). Харьков: Тип. Адольфа Дарре, 1905. 89 с. **7. Вишневский Ю. Р.** Социальный облик студенчества 90-х годов. Социол. исслед. 2002. № 7. С. 56–69. **8. Голик Р.** Львівський університет в уявленнях галицької інтелігенції ХІХ–ХХ ст. *Вісн. Львів. ун-ту. Сер. історична*. Львів, 2013. Вип. 49. С. 78–92. **9. Горський В. С.** Alma mater вищої освіти в Україні. *Наук. зап. Нац. ун-ту «Києво-Могилян. акад.»*. Київ, 2000. Том 18: Ювілейний випуск, присвячений 385-річчю КМА. С. 81–87. **10. Григор'єва М. В.** Студентське дозвілля: погляд у минуле. URL: http://ru.nuph.edu.ua/?page_id=7973. **11. Гуменна І.** Українські студентські товариства у розвитку освіти і науки у Східній Галичині першої третини ХХ ст. URL: http://shron.chtyvo.org.ua/Humenna_Iryna/Ukrainski_studentski_tovarystva_u_rozvytku_osvity_i_nauky_u_Skhidnii_Halychyni_pershoi_tretyny_XX_st.pdf.

- 12. Каразин В. Н.** О университетском музыкальном вечере. Сочинения, письма и бумаги В. Н. Каразина, собранные и отредактированные Д. И. Багалеем. Харьков: Харьк. ун-т, 1910. С. 595. **13. Лаврут О. О.** Студенти Радянської України в 20-ті роки ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України»; Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2004. 20 с. **14. Посохова Л. Ю.** «Академічне повсякдення» викладачів та учнів православних колегіумів України XVIII ст. URL: http://shron.chtyvo.org.ua/Posokhova_Liudmyla/Akademichna_povsiakdennist_v_ykladachiv_ta_uchnivpravoslavnykh_kolehiumiv_Ukrainy_XVIII_st.pdf. **15. Посохова Л. Ю.** «Рекреація»: культура відпочинку учнів та викладачів православних колегіумів України XVIII ст. *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Сер. Історія. Харків, 2008. Вип. 40. С. 169–180. **16. Рубаха О. О.** Спадкоємні зв'язки шкільного театру Києво-Могилянської академії та українського професійного світського музично-драматичного театру кінця XVIII – першої половини ХІХ ст. *Наук. зап. Нац. ун-ту «Києво-Могилян. Акад.»*. Київ, 2000. Т. 18 : Ювілейний випуск, присвячений 385-річчю КМА. С. 143–145. **17. Серяков С.** Повсякденне життя єзуїтських шкіл України. Повсякдення ранньомодерної України: іст. студії : в 2 т. / відп. ред. В. Горобець. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2012. Т. 1 : Практики, казуси та девіації повсякдення. С. 99–140. **18. Студент ХХІ века:** социальный портрет на фоне общественных трансформаций: монография. Нар. укр. акад.; под общ. ред. В. И. Астаховой. Харьков : Изд-во НУА, 2010. 408 с. **19. Хоменко Н.** Колективне дозвілля як спосіб контролю за студентською повсякденністю. *Наук. вісн. Ужгород. ун-ту*. Сер. Філологія. Соціальні комунікації : зб. наук. ст. Ужгород : Говерла, 2011. Вип. 26. С. 191–193. **20. Хоменко Н. М.** Повсякденне життя студентської молоді України (1950–1960-ті рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія»; Ін-т історії України НАН України. Київ, 2008. 20 с.

References

- 1. Aleksiuk, A. M.** (1998). *Pedahohika vyshchoi osvity Ukrainy. Istoriia. Teoriia*. [Higher education pedagogics of Ukraine. History.Theory.] Kyiv: Lybid. [in Ukrainian]. **2. Atamanenko, A.,** Otamanenko, V. *Dukhovna spadshchyna Ostrozkoï Akademii. Etnichna istoriia narodiv Yevropy*. [Spiritual heritage of Ostroh Academy] Kyiv: UNISERV. 100–104 s. [in Ukrainian]. **3. Bahalei, D. Y.,** Sumtsov, N. F., Buzeskul, V. P. (1906). *Kratkyi ocherk ystoryy Kharkovskoho unyversyteta za pervye sto let eho sushchestvovanyia (1805–1905)* [Brief history of the first hundred years (1895–1905) of Kharkiv University]. Kharkov: Typ. AdolfaDarre. [in Russian]. **4. Baranivskiy, V. F.** (2000). *Humanistychni zasady vnutrishnoho zhyttia Kyievo-Mohylianskoi akademii. Nauk. zap. nats. un-tu «Kyievo-Mohylian. akad.»* [Humanistic foundation of the life of Kyiv-Mohyla Academy] Kyiv, 2000. Tom 18 : Yuvileinyi vypusk, prysviachenyi 385-richchiu KMA. S. 49–50. [in Ukrainian]. **5. Blahyi, V. B.** (2003). *Studentstvo Lvivskoho universytetu v 1900–1914 rokakh: istoriko-sotsiolohichni aspekt: avtoref. dys.*

na zdobuttia nauk. Stupenia kand. ist. nauk: 07.00.01 „Istoriia Ukrainy” [Students of Lviv University in 1900–1914: historical-sociological aspect: author’s abstract for obtainment of a degree of candidate of historical sciences] / Lviv. nats. un-tim. I. Franka. Lviv. [in Ukrainian].

6. Buzeskul, V. P. (1905) / Ystoryia Kharkovskoho unyversyteta pry deistvyi ustava 1884 h. (s 1884 do 1905 h.) [History of Kharkiv Univeristy under the statute of 1884 (from 1884 to 1905)] Kharkov: Typ. Adolfa Darre. [in Russian].

7. Vyshnevskiy, Yu. R. (2002) / Sotsyalnyi oblyk studenchestva 90-kh hodov [Social image of students in the nineties.] Sotsyol. yssled. 56–69. [in Russian].

8. Holyk, R. (2013). Lvivskiy universytet v uiavlenniakh halytskoi intelihtentsii XIX–XX st. [The image of Lviv University in the minds of Galician intellectuals of XIX–XX centuries] *Visn. Lviv. un-tu*. Ser. istorychna. Lviv. 78–92 [in Ukrainian].

9. Horskyi, V. S. (2000). Alma mater vyshchoi osvity v Ukraini. *Nauk. zap. nats. un-tu „Kyievo-Mohylian. akad.”* [Alma-mater of Ukraine’s higher education]. Kyiv, Tom 18: Yuvileinyi vypusk, prysviachenyi 385-richchiu KMA. 81–87 [in Ukrainian].

10. Hryhorieva, M. V. (2015). Studentske dozvillia: pohliad u mynule [Students’ leisure: a glimpse into the past] URL: http://ru.nuph.edu.ua/?page_id=7973 [in Ukrainian].

11. Humenna I. (2012). Ukrainski studentski tovarystva u rozvytku osvity i nauky u Skhidnii Halychyni pershoi tretyny KhKh st. [Ukrainian student communities in the development of education and science of Eastern Galicia in the first third of XX century] URL: http://shron.chtyvo.org.ua/Humenna_Iryna/Ukrainski_studentski_tovarystva_u_rozvytku_osvity_i_nauky_u_Skhidnii_Halychyni_pershoi_tretyny_XX_st.pdf [in Ukrainian].

12. Karazyn, V. N. (1910). O unyversytetskom muzykalnom vechere. Sochyneniya, pysma y bumahy V. N. Karazyna, sobrannye y redaktyrovannye D. Y. Bahaleem [Of a musical evening at the university]. Kharkov : Khark. un-t. [in Russian].

13. Lavrut, O. (2004). Studenty Radianskoi Ukrainy v 20-ti roky KhKh st.: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk : spets. 07.00.01 „Istoriia Ukrainy” [Students of Soviet Ukraine in 1920-s: author’s abstract for obtainment of a degree of candidate of historical sciences] / Donets. nats. un-t. Donetsk. [in Ukrainian].

14. Posokhova, L. Yu. „Akademichne povsiakdennia” vykladachiv ta uchniv pravoslavnykh kolehiumiv Ukrainy KhVIII st. Rezhym dostupu [“Academic everyday life” of teachers and students of Ukrainian orthodox colleges of XVIII century] URL: http://shron.chtyvo.org.ua/Posokhova_Liudmyla/Akademichna_povsiakdennist_v_ykladachiv_ta_uchniv_pravoslavnykh_kolehiumiv_Ukrainy_XVIII_st.pdf [in Ukrainian].

15. Posokhova, L. Yu. (2008). „Rekreatsiia”: kultura vidpochynku uchniv ta vykladachiv pravoslavnykh kolehiumiv Ukrainy XVIII st. [“Recreation”: the culture of resting of teachers and students of Ukrainian orthodox colleges of XVIII century] *Visn. Kharkiv. nats. un-tu im. V. N. Karazina*. Ser. Istoriia. Kharkiv. S. 169–180 [in Ukrainian].

16. Rubakha, O. O. (2000). Spadkoiemni zv’iazky shkilnoho teatru Kyievo-Mohylianskoi akademii ta ukrainskoho profesiinoho svitskoho muzychno-dramatychnoho teatru kintsia XVIII – pershoi polovyny XIX st. [Inherent connections of the school theater of Kyiv-Mohyla Academy and Ukrainian

professional secular music-drama theater of late XVIII – first half of XIX century] *Nauk. zap. Nats. un-tu „Kyievo-Mohylian. akad.”*. Kyiv, T. 18: Yuvileinyi випуск, prysviachenyi 385-richchiu KMA. S. 143–145. [in Ukrainian].

17. Seriakov, S. (2012). Povsiakdenne zhyttia yezuitskykh shkil Ukrainy [Everyday life of Jesuit schools of Ukraine] *Povsiakdennia rannomodernoi Ukrainy : ist. studii : v 2 t. / vidp. red. V. Horobets*. Kyiv : In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1 : Praktyky, kazusy ta deviatsii povsiakdennia. S. 99–140. [in Ukrainian].

18. Student XXI veka: sotsyalnyi portret na fone obshchestvennykh transformatsyi : monohrafiya (2010). [The XXI century student: social portrait in the time of societal transformations: monograph] *Nar.ukr. akad.; pod obshch. red. V. Y. Astakhovoi*. Kharkov : Yzd-vo NUA. [in Russian].

19. Khomenko, N. (2011). Kolektyvne dozvillia yak sposib kontroliu za studentskoiu povsiakdennistiu [Collective leisure as a means of controlling students' everyday life]. *Nauk. visn. Uzhhorod. un-tu. Ser. Filolohiia. Sotsialni komunikatsii : zb. nauk. st. Uzhhorod : Hoverla, Vyp. 26*. S. 191–193. [in Ukrainian].

20. Khomenko, N. M. (2008). Povsiakdenne zhyttia studentskoi molodi Ukrainy (1950–1960-ti rr.) [Everyday life of Ukrainian student youth (1950-s – 1960-s): author's abstract for obtainment of a degree of candidate of historical sciences]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk: spets. 07.00.01 „Istoriia” / In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Kyiv. [in Ukrainian].

Максимовська Н. О. Еволюція студентського дозвілля в Україні: історико-педагогічний аспект

У статті розглядається історія розвитку дозвілля студентської молоді в Україні, його соціально-виховне спрямування протягом століть. Підкреслено тенденцію демократизації студентського середовища через сферу дозвілля. Встановлено, що дозвіллеві традиції студентства розвивалися відповідно до соціально-культурних умов соціальної життєдіяльності певного історичного періоду. Соціально позитивне дозвілля студентів стимулювалося підвищенням їх громадської активності, реалізацією дозвіллевих потреб поза закладом вищої освіти. Розглянуто провідні форми дозвілля українських студентів у соціально-виховному аспекті: самодіяльна мистецька діяльність, студентське самоврядування та громадська робота студентської молоді. Ці види активності здійснювалися в позанавчальній діяльності і сприяли розбудові виховних сфер закладу вищої освіти для організації змістовного й активного дозвілля студентів.

Ключові слова: студентська молодь, дозвіллева діяльність, історико-педагогічний аналіз.

Максимовская Н. О. Эволюция студенческого досуга в Украине: историко-педагогический аспект

В статье рассматривается история развития досуга студенческой молодежи в Украине, его социально-воспитательная направленность на протяжении столетий. Подчеркнута тенденция демократизации

студенческой среды через сферу досуга. Установлено, что досуговые традиции студенчества развивались в соответствии с социально-культурными условиями социальной жизнедеятельности определенного периода. Социально позитивный досуг студентов стимулировался повышением их гражданской активности, реализацией досуговых потребностей вне высшего учебного заведения. Рассмотрены основные формы досуга украинских студентов в социально-воспитательном аспекте: любительское искусство, студенческое самоуправление и общественная работа студенческой молодежи. Эти виды активности осуществлялись во внеучебной деятельности и способствовали развитию воспитательных сфер учреждения высшего образования для организации содержательного и активного досуга студентов.

Ключевые слова: студенческая молодежь, досуговая деятельность, историко-педагогический анализ.

Maksymovska N. Evolution of Students' Leisure in Ukraine: Historical-Pedagogical Aspect

The article reviews the history of development of Ukraine's student youth leisure, its socio-educational course throughout centuries. Emphasis was made on the tendency of democratization of students' environment through leisure field. It was specified that leisure traditions of students were developing according to the socio-cultural conditions of certain historical period's social life activities. Students' socially positive leisure was stimulated by increase of their civic activeness, satisfaction of leisure needs outside of education institution. It was proven that student youth's leisure reflected the general socio-cultural situation of various territories of our state, socio-educational focus of leisure activities was being realized in "creating the social face" of students by attempts to regulate within HEI, gradual branching of free-time activities, provision of opportunities to self-govern students' own actions during free time in an open society. Main forms of Ukrainian students' leisure, like amateur art activities, students' self-government and civic work, were reviewed under the socio-educational scope. These types of activities were performed during extracurricular activities and facilitated the formation of higher education institution's educational fields to organize meaningful and active student leisure. It was noted that value misbalance, coupled with fundamental changes in nationhood at the verge of millennia create new tasks that are linked to eurointegration processes and specific features of information society, which indicates the necessity to regulate the process of students' social development, particularly by means of leisure, which is the direction of future research.

Key words: student youth, leisure activities, historical-pedagogical analysis.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2019 р.

Прийнято до друку 29.03.2019 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Рижанова А. О.